

## سه تار در صفحه های موسیقی ایرانی

نالد به حال زار من امشب سه تار من

شهریار

### مقدمه

سه تار همواره ساز خلوت بسیاری از اهل هنر بوده است. چه بسیار هنرمندان و نوازندگانی که در کنار هنر و یا ساز اصلی خویش با نغمه های سه تار انس داشته و چه بسا هنر و یا ساز اصلی در پای این انس و دمسازی با سه تار، به فراموشی سپرده شده است.

### سه تار در صفحه های ۷۸ دور

اگرچه روزهای آغازین ضبط صفحه های فارسی، مقارن با حیات هنرمندان بزرگی بوده است که برجسته ترین نوازندگان سه تار در قرن حاضر، توفیق شاگردی ایشان را داشته اند اما، به دلایلی نامعلوم در بین صفحه های پرشده در عصر قاجار، صدای سه تار به گوش نمی رسد. برخی تکنولوژی اولیه ضبط در آن روزگار و حجم اندک صدای سه تار را انگیزه احتمالی بر این امر می دانند که با توجه به ضبط آثاری با نی، شاید این احتمال چندان وارد نباشد.

اهل موسیقی که آثار بجامانده از تارنوازی استاد مسلم، **میرزا عبدالله** را غنیمت می شمردند، همواره در حسرت شنیدن نغمه ها و اثر پنجه جادویی وی بر سه تار مانده اند. ای کاش صفحه ای از سه تار نوازی میرزا عبدالله که همه در استادی بی رقیب او در این ساز متفق القول هستند، ضبط شده و به عنوان سندی تاریخی و دال بر این رای، برای آیندگان باقی مانده بود.

از **درویش خان** نیز در تهران، لندن و تفلیس، آثار فراوانی در فاصله سال های ۱۲۸۴ تا ۱۲۹۳ شمسی ضبط شده است اما علیرغم پیشرفت تکنولوژی ضبط در این دوره نه ساله و ضبط برخی از این آثار در



استودیوهای مجهز آن عصر، تا کنون صفحه ای از وی که در آن سه تار نواخته باشد به دست نیامده است. چهره های برجسته دیگری چون **دکتر مهدی صلحی (منتظم الحکما)** نیز هرگز در عرصه ضبط صفحه ظاهر نشده و آثاری به یادگار نگذاشته اند.

در فاصله دو جنگ جهانی که دوره طلایی ضبط صفحه در ایران می باشد و ضبط الکتریکی نیز شرایط مناسب را برای صداهای ضعیفتر فراهم کرده است، تعداد صفحه هایی که صدای سه تار در آن ها شنیده می شود از تعداد انگشتان یک دست تجاوز نمی کند.



اولین نوازنده سه تار در صفحه های فارسی، پروانه است که در زمستان سال ۱۳۰۶ شمسی و در همراهی با آوازی که در **منصوری** می خواند، خودش سه تار می نوازد. این قطعه روی اول صفحه AX.704 با لیبل هیز ماسترز ویس را تشکیل می دهد که بر روی صفحه نیز، به زبان فرانسه عبارت "Sitar: Par Elle" درج شده است.

روی دوم این صفحه زابل است که مشخصات سازی و آوازی آن، مشابه روی اول می باشد. دومین صفحه سه تار که همزمان با صفحه اول و توسط همان کمپانی ضبط شده، مثنوی افشار (AX.679) است که در آن نیز نواختن سه تار توسط پروانه با همراهی نی **آقا مهدی نوایی** صورت می گیرد.



اگرچه در سال ۱۳۰۶ شمسی آثار متعددی از **ارسلان خان درگاهی** به اسم امیر ارسلانخان، بر روی صفحه های با برجسب قرمز پلیفون وجود دارد اما در تمامی آن ها، هنرمندی که امروز بیشتر به عنوان نوازنده برجسته سه تار و به ویژه سه تار پوستی شناخته می شود، نواختن تار را در آثاری جاودانه از موسیقی ایران به عهده دارد.

در بین آثار ضبط شده توسط کمپانی کلمبیا در پاییز سال ۱۳۱۲ شمسی، صفحه شماره GP24 حاوی آواز رضاقلی میرزای ظلی به همراه سه تار احمد خان عبادی است که در دور روی آن آواز شور و شهناز شنیده



می شود.

در بین صفحه های فارسی تولید شده پس از جنگ جهانی دوم، نگارنده تا کنون به صفحه ۷۸ دور که در آن سه تار نواخته شده باشد برخورد ننموده است.

### سه تار در صفحه های ۳۳ دور

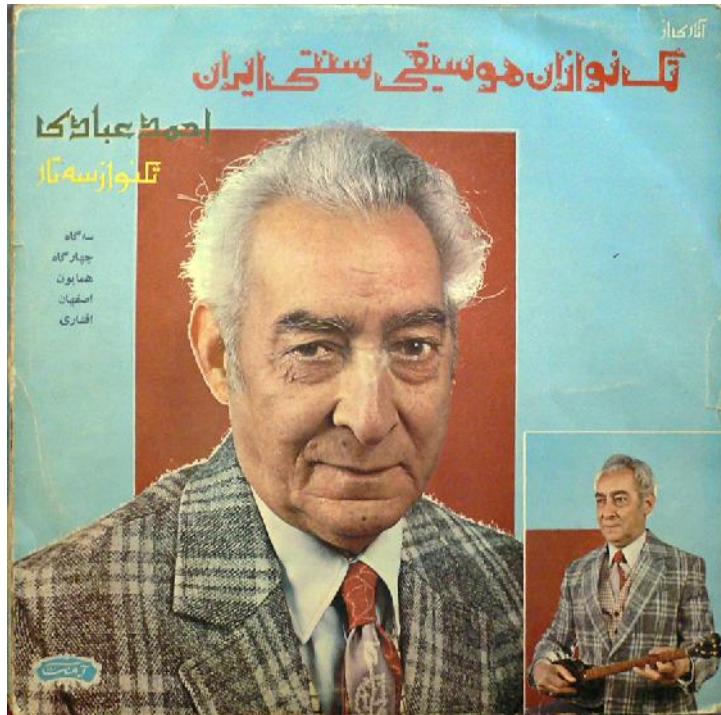
پس از جایگزین شدن تدریجی صفحه های ۷۸ دور با صفحه های ۳۳ دور (LP) ساز سه تار از عزلت همیشگی خویش خارج نمی شود. در سال ۱۳۵۰ شمسی و پس از برگزاری جشن هنر شیراز، صفحه ای با عنوان استادان موسیقی سنتی ایران، توسط سازمان جشن هنر و با همکاری رادیو تلویزیون (NIRT) در کارخانه آهنگ روز تولید می گردد که آغاز روی اول آن با سه تار استاد عبادی در چهارگاه است.

مجموعه ای با عنوان آثاری از تکنوازان موسیقی سنتی ایران در حدود سال ۱۳۵۲ شمسی توسط

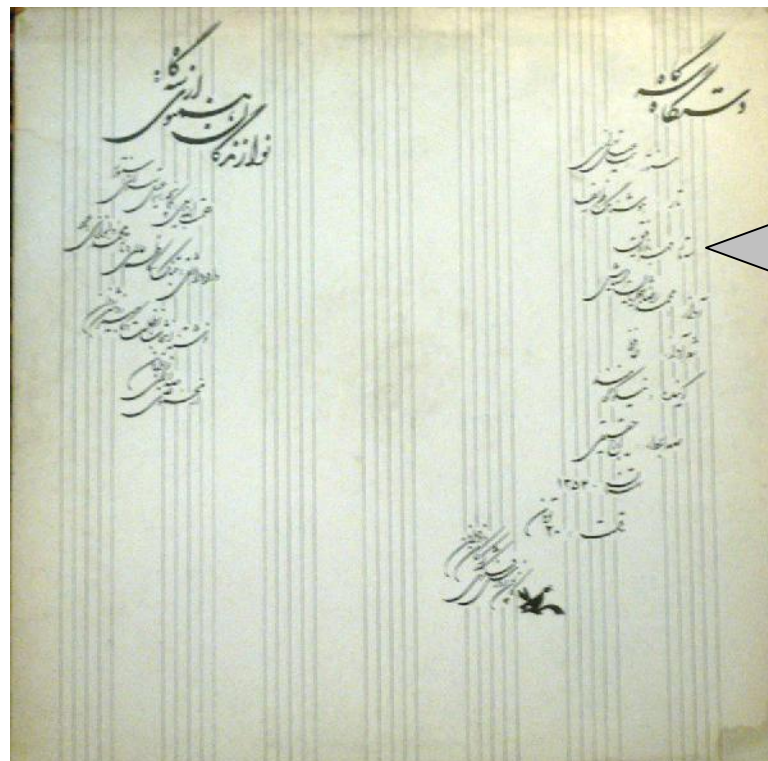
شرکت آهنگ روز به بازار عرضه شد. پنجمین صفحه در این سری با شماره صفحه 5 ARTMS ویژه سه تار



سولو توسط استاد احمد عبادی می باشد که قطعاتی در سه گاه، چهارگاه، همایون، اصفهان و افشاری اجرا گردیده است.



در سال ۱۳۵۴ شمسی نیز کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مجموعه ای مشتمل بر ۱۰ صفحه ۳۳ دور را برای آموزش دستگاه ها و گوشه های موسیقی ایرانی به انتخاب کامبیز روشن روان منتشر کرد. در مجموعه صدای برای نوجوانان، در بین قطعات گوناگون آوازی با صدای محمدرضا شجریان و در کنار قطعه های سازی که توسط هنرمندانی چون رحمت الله بدیعی (کمانچه)، محمد دلنوازی (عود)، هوشنگ ظریف (تار) و اسماعیل تهرانی (سنتور) اجرا می شود صدای سه تار مهربانو توفیق نیز به گوش می رسد.



مهربانو توفیق